

Solomon Marcus

Răni deschise

7

– EDUCAȚIA OMENESCULUI –

Colecția *Distingue*

Spandugino

Editor: Lavinia Spandonide
Redactor-șef: Paul Marinescu
Tehnoredactor: Ionela Streche

Acest volum din seria „*Distinguo*“
a Editurii Spandugino, București, România,
a fost tipărit pe hârtie biblia culoare ivoire 50g/mp,
la Crescento Grup, România,
în ziua de treizeci octombrie a anului două mii șaptesprezece

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

Marcus, Solomon

Răni deschise / Solomon Marcus. - București : Spandugino, 2012-
8 vol.

ISBN 978-606-92456-5-1

Vol. 7 : Educația omenescului / cuv. înainte de Sanda Golopenția. -
2017. - ISBN 978-606-8944-04-3

I. Golopenția, Sanda (pref.)

51(081)

821.135.1-92

008(498)

Copyright©Spandugino, 2017

Toate drepturile rezervate Editurii Spandugino.

Adresa: Strada Docenților, nr. 18, sector 1, București

Tel.: 0040 737 730 703

office@edituraspandugino.ro

www.edituraspandugino.ro

SUMAR

Cuvânt înainte

de Sanda Golopenția.....17

„Trăim într-o lume care se înstrăinează tot mai mult de lumea autentică”

Academia Română, 30 martie 2012.....23

Nevoia de spectacol

Sala Atelier a Teatrului Național, 20 mai 2012.....50

Un copil supradotat este un copil normal

Hotel *Epoque*, București, 31 mai 2012.....78

„Vrei doar să trăiești clipa sau ai nevoi mai profunde?”

Psychologies, august 2012.....88

„O stare de acțiune împotriva enormului val de contra-educație care ne asaltează”

Academia Română, 2 noiembrie 2012.....91

„Splendoarea ființei umane”

Fundația Leaders, 11 decembrie 2012.....101

„Avem un sistem de educație învechit”

Adevărul Live, 17 decembrie 2012.....142
 Respect pentru oameni și cărți

Omagiu lui Grigore Moisil

Casa Universitarilor, 10 ianuarie 2013.....144

Români frumoși

11 ianuarie 2013.....151

„Humorul este o componentă esențială a seriozității”

Mizil, 26 ianuarie 2013.....155

„Eu am trăit un alt tip de disidență”

Lansarea cărții lui Gabriel Andreescu, *Cărturari, opozanți și documente. Manipularea arhivei Securității*,
 Cafeneaua Critică, Club A, 31 ianuarie 2013.....166

„O insulă de cercetare autentică”

Institutul de Matematică al Academiei Române,
 31 ianuarie 2013.....176

„Aveam impresia că Eminescu este autorul limbii române”

Librăria Cărturești Verona, 20 februarie 2013.....183

„Revendicarea identității reale a matematicii”

Aniversare Solomon Marcus, la 88 de ani,
 2 martie 2013.....189

Nevoia de spectacol. Este sclavia culturală inevitabilă?

Întâlnirile *ERUDIO*, Teatrul Excelsior, București,
 13 martie 2013.....213

„Sursele neplăcerii în educație”

Buzău, 5 aprilie 2013.....250

„Trăim din îndoieli, ezitări și ipoteze”

Interviu cu Elena Florescu, aprilie 2013.....255

Mai poate salva monarhia România?

Emisiunea „Jocuri de putere”, *Realitatea TV*,
 10 mai 2013.....265

„Nu pot trăi fără un mâine în față”

Jurnalul Național, 13 mai 2013.....272

„Despre neputințele limbajului”

Academia Română, 27 august 2013.....274

Ion Barbu: „frumusețea suprafirească a unui vers”

Călărași, 10 octombrie 2013.....282

Despre istoria Institutului de Matematică al Academiei Române (1949–1961)

Institutul de Matematică al Academiei Române,
16 octombrie 2013.....292

„Pentru noi, libertatea este egală cu nevoia de supraviețuire”

„Între bine și rău”, *TVR 1*, 17 decembrie 2013.....304

„Grava confuzie a valorilor în societatea românească”

„Români cu care ne mândrim”, *Realitatea TV*,
26 decembrie 2013.....310

„Carențele sociale și carențele din sistemul educațional”

„Starea națiunii”, *Realitatea TV*, 29 decembrie 2013.....316

„Dreptul la îndoială, dreptul la întrebare”

„Vocile străzii”, *Realitatea TV*, 5 ianuarie 2014.....330

„Drumul meu spre matematică a trecut prin poezie”

Ziarul *Ceahlăul*, 8 ianuarie 2014.....348

Aniversarea lui Grigore Moisil

Casa Universitarilor, 10 ianuarie 2014.....352

„Sloganul vieții mele este de a nu înceta niciun moment să mă mir”

„Semne și simboluri”, *Speranța TV*, 19 ianuarie 2014...357

Minte, natură, matematică – o întâlnire miraculoasă

„Lumina celui nevăzut”, *Trinitas TV*,
23 ianuarie 2014.....366

Cum stăm cu humorul?

Tribuna Învățăământului, 3 februarie 2014.....391

Avatarurile educației

„Accent pe educație”, *Est TV*, 4 februarie 2014.....396

Nu există o instituție mai conservatoare decât învățăământul

Ziarul *Ceahlăul*, 17 februarie 2014.....404

Transcendența ca paradigmă universală

Convorbiri Literare, 27 februarie 2014.....407

Humorul, ingredient al seriozității

Universitatea „Apollonia”, Iași, 28 februarie 2014.....440

Unde se ascunde literatura?

Universitatea „Transilvania”, Brașov,
19 martie 2014.....455

Ceva esențial a rămas nespus

Contributors.ro, 24 martie 2014.....479

Între istoria care ni se arată și cea care ni se ascunde
Roman, 27 martie 2014.....483
Respect pentru oameni și cărți

Joc, haz, mirare și mister
Colegiul Național „Roman Vodă”, 27 martie 2014.....509

Contribuția valorilor la progresul societății românești
Târgu Neamț, 30 martie 2014.....532

Într-o lume halucinantă.

Complici și victime deopotrivă (I)
Conferințele „Șaguna”, Colegiul Național „Andrei Șaguna”, Brașov, martie 2014.....550

Într-o lume halucinantă (II)

Colegiul Național „Andrei Șaguna”, Brașov, martie 2014.....583

O primăvară în educație

Colegiul Național „Petru Rareș”, Piatra Neamț, 1 aprilie 2014.....610

O primăvară în educația matematică

Colegiul Național „Spiru Haret”, 7 aprilie 2014.....629

Luând pulsul școlii

Tribuna Învățământului, 11 aprilie 2014.....651

Trăsături esențiale ale mentoratului

Gala Premiilor Mentor, Fundația pentru Comunitate, Cluj, 16 aprilie 2014.....655

„Despre numerele pe care orice muritor le știe”

Olimpiada Națională de Lingvistică, Focșani, 25 aprilie 2014.....665

O metaforă care a făcut istorie: corpul uman

Viața Românească, nr. 7–8, aprilie 2014.....678

„Semnele unei învățări autentice”

Interviu cu Saviana Rusu, *Realitatea TV*, 2 mai 2014.....689

Educația la timpul viitor: scenarii și resurse

Facultatea de Psihologie și Științele Educației, Universitatea din București, 17 mai 2014.....695

Opoziția binară „succes-eșec”

Conferința Națională a Tinerilor Manageri *Howard-Johnson*, București, 27 mai 2014.....718

Ion Barbu/Dan Barbilian

Călărași, mai 2014.....724

Într-o lume aiuritoare

Academia Forțelor Aeriene „Henri Coandă”, Brașov,
10 iunie 2014.....742

Întâlnire cu cititorii

Librăria „Șt. O. Iosif”, Brașov, 10 iunie 2014.....751

**„Uneori am votat nu cu cel mai bun,
ci cu cel mai puțin rău”**

Gândul, 13 octombrie 2014.....767

Internet și proprietate intelectuală de tot hazul

Contributors.ro, 16 octombrie 2014.....773

Anul de răscruce 1821 și ceea ce a urmat

Colegiul Național „Tudor Vladimirescu”, Târgu Jiu,
17 octombrie 2014.....777

Înțeleg să ne certăm; dar pentru ce? și cum?

Colocviile Colegiului Național „Tudor Vladimirescu”,
Târgu Jiu, 18 octombrie 2014.....805

Internetul: ce este, ce ar putea și ce ar trebui să fie

România literară, 30 octombrie 2014.....826

**Cercetarea științifică și semiotica – fundament
al cercetării științifice în domeniul economic**

Scoala Doctorală de Marketing,
Academia de Studii Economice, București,
27 noiembrie 2014.....843

**Sesiune omagială – Academicianul Miron Nicolescu –
111 ani de la nașterea sa**

Colegiul Tehnic „Gheorghe Asachi”,
8 decembrie 2014.....860

Singurătatea matematicianului

Gorj TV, Târgu Jiu, decembrie 2014.....879

„Trăim într-o lume care se înstrăinează tot mai mult de lumea autentică”

Academia Română, 30 martie 2012

V-am văzut acum câteva luni la Târgul de carte Gaudeamus, unde ați lansat un volum [Întâlniri cu Solomon Marcus].

Solomon Marcus: Da, am fost acolo trei zile consecutive. Eu am o mare plăcere să particip, pentru că târgul acesta funcționează ca un orașel în care se adună, în primul rând, oameni de cultură. Este singura ocazie de a vedea o mare parte a oamenilor de cultură strânși la un loc și să te miști prin mijlocul lor. Este ca un experiment.

Toată lumea părea foarte bucuroasă să vă vadă prezent acolo.

S. M.: Da, mi s-a părut interesant și faptul acesta că eram mereu acostat de persoane necunoscute pentru mine, dar mi-am dat seama că unele din ele parțial mă confundau. Adică, am impresia că în mintea oamenilor se amestecă imagini venite de la persoane diferite și te trezești că ți se atribuie și lucruri care, de fapt, nu au legătură cu tine. De pildă, m-a oprit o tânără să-mi spună că a văzut că s-a

organizat un festival de poezie la Ateneu și că ar trebui să organizez și eu un festival de poezie, or, nu mi se potrivea mie întrebarea asta. Dar, și aceste confuzii sunt interesante. Acolo, am dat iar niște interviuri. Erau niște încăperi în care erau oameni de la Radio și care luau mereu interviuri. Am fost și acolo, timp de o jumătate de oră, când mi-au cerut impresiile asupra Târgului.

În volumul acesta cel mai recent, sunt multe personalități care au scris despre dumneavoastră.

S. M.: Deși cartea este foarte mare, aș putea să alcătuiesc o carte tot atât de mare cu cei care nu au mai încăput în volum. Dar, capacitatea de a aborda un număr atât de mare de persoane cere un aparat întreg care nu poate fi ușor realizat. Sunt foarte mulți care nu au mai apucat să intre în volum.

Este una din aceste persoane care vă este mai dragă?

S. M.: Este o întrebare interesantă, pentru că eu am lucrat în șapte domenii diferite. Și acolo sunt reprezentate toate aceste domenii, adică tipologia personalităților care scriu acolo reflectă prin analogie tipologia preocupărilor mele. Găsim acolo matematicieni, care sunt cei mai mulți, pentru că sunt în primul rând foștii mei studenți, lingviști, informaticieni, scriitori, iubitori de poezie, semioticieni, antropologi, filosofi, oameni din domeniul educației. Dar găsim și mulți care nu sunt din aceste domenii, geografi, istorici, care m-au cunoscut într-un fel sau altul.

Pentru că domeniile de care m-am ocupat au legături puternice și cu domenii de care nu m-am ocupat direct, ci doar indirect, ca biologia, psihologia, istoria, geografia. Muzicieni sunt acolo, dacă vreți, artiști plastici.

Este, dacă vreți, o reprezentare panoramică a tuturor domeniilor, chiar din Academie. Academia are paisprezece secțiuni, aproape toate sunt reprezentate prin cineva în acest volum.

Dar niște prieteni ai dumneavoastră, sunt?

S. M.: Sunt. Și sunt și unii care m-au criticat. Aici chiar sunt nemulțumit și am spus lucrul acesta la lansare, poate că ar fi trebuit să fiu mai ferm. Pentru că eu sunt mai activ în Academie și dezvolt foarte mult spiritul critic, evident că unii dintre cei pe care i-am criticat și consideră că din cauza mea nu au putut intra în Academie, au reacționat. Au folosit cuvinte foarte dure la adresa mea. Am de gând ca la o proximă ocazie să îi introduc pe toți aceștia în volum. Așa voi face, pentru că mi se pare interesant de văzut tipologia umană, cum sunt reacțiile sub acțiunea unor porniri nervoase, de iritare, de moment.

Ce anume au criticat?

S. M.: Au încercat să demonstreze că argumentarea mea contra lor că nu ar merita să intre în Academie nu se justifică. Lucrurile acestea sunt foarte fierbinți, foarte recente. Rămân pe o proximă ocazie.

Sunt mai multe zone pe care eu voiam să le ating. Una ar fi, de exemplu, fizica cuantică. Știu că în ultimul

... timp, fizica cuantică a devenit un fel de religie, un fel de New Age.

S. M.: De ce este ea importantă nu doar pentru fizicieni, ci pentru toată lumea? Pentru că apariția mecanicii cuantice și a teoriei relativității cam în prima parte a secolului trecut a scos la iveală faptul că ceea ce înțelegem noi prin realitate, ceea ce s-a înțeles timp de mii de ani prin realitate, nu era decât o parte a realității. Adică, era acea parte care, începând cu secolul trecut, o numim realitatea macroscopică.

Prin ce se caracterizează realitatea macroscopică? Prin faptul că ea este acea parte din realitate care corespunde cu modul în care simțurile noastre, intuițiile noastre, percep realitatea. Modul în care noi, prin simțuri, prin intuiții, percepem spațiul, mișcarea, energia, până la lucrurile cele mai complexe. Realitatea macroscopică este realitatea care corespunde acelei părți din lume pe care noi o percepem direct sau prin prelungirile simțurilor noastre, adică putem să folosim diverse proteze, cum am eu acum acești ochelari, proteze musculare, proteze senzoriale, proteze cerebrale. Deci, ele intră tot aici. Noi, prin felul în care percepem realitatea, fie direct prin simțuri, fie cu ajutorul acestor proteze, avem de-a face cu realitatea macroscopică. Ea corespunde cu geometria pe care am învățat-o la școală; așa numita geometrie euclidiană corespunde cu fizica așa cum a fost ea dezvoltată de Newton, Galileo Galilei. Toate acestea sunt echivalente.

Mai târziu s-a demonstrat că această realitate macroscopică, lucrul acesta este însă mai puțin direct vizibil, definește limitele limbajului uman. Limbajul uman, fie că este limbaj natural, limba română, limba engleză etc., fie că este limbaj artificial, cum este limbajul de calculator, limbajul folosit în chimie etc., toate aceste limbaje, prin natura lor umană, au ca limită de competență numai realitatea macroscopică.

De îndată ce trecem la lumea cuantică, infinitul mic, lumea infinitului mare, cosmosul, unde lucrează teoria relativității – toate acestea își încetează raza de acțiune. Nu ne mai folosește nici limbajul, nici simțurile nu ne mai folosesc. Acea realitate este în conflict cu intuiția comună, cu modul în care simțurile noastre percep realitatea. În aceste domenii, dincolo de macroscopic, noi suntem aproape dezarmați. Atunci recurgem la căi indirecte, adică ne folosim de urmele pe care acele realități le lasă asupra universului macroscopic.

Pentru că aceste universuri nu sunt separate etanș, evident că există o întreagă interacțiune. De pildă, despre domeniul cuantic se admite acum că acționează indirect asupra conștiinței. Se vorbește despre substratul cuantic al conștiinței umane. Deci, noi ne folosim de imaginile trimise din domeniul cuantic al infinitului mare în lumea macroscopică, pentru ca din aceste urme, pe cale indirectă, să ne reprezentăm cum sunt acele lumi. Platon are o

metaforă foarte frumoasă pentru a descrie această situație, este așa numita alegorie „a peșterii”. El a folosit-o pentru că el considera că adevărata realitate nu ne este accesibilă.

Ca să descrie situația, spunea că lucrurile se întâmplă ca și cum noi ne-am afla într-o peșteră, izolată de realitate, dar care are niște ferestre prin care pătrund anumite reflecții, anumite umbre ale obiectelor din lumea reală. Și noi, privind aceste umbre, încercăm cu ajutorul lor să reconstituim obiectele care își trimit aceste umbre.

De aceea a devenit foarte importantă și în fizică și în matematică, pentru că noi nu mai putem folosi limbajul, și anume funcția lui directă, de cunoaștere. Noi construim metafore. Metafore macroscopice ale unei realități nemacroscopice. De pildă, pentru nașterea universului, există un fel de metaforă muzicală propusă pentru a ne reprezenta modul în care a luat naștere universul. Modul în care percepem timpul este un alt exemplu. Noi, ca ființe macroscopice, avem această reprezentare a timpului prin distincția trecut, prezent, viitor. Și măsurăm duratele prin metafore spațiale. Toate reprezentările timpului în știință recur la spațiu. De pildă, ceasul este o reprezentare spațială a temporalității. Și toate celelalte. Spunem că timpul curge. Îl asemănăm cu un fluid.

S-a constatat următorul lucru și anume că există anumite fenomene limită, de pildă, timpul artistic, timpul creației artistice. Există această ipoteză că timpul creației

ei artistice este izomorf cu timpul cuantic. În ce sens? În sensul că sunt suspendate diferențierile trecut, prezent, viitor și trăim într-un prezent continuu. Interesant este că acea reprezentare a temporalității ca un prezent continuu este valabilă pentru pruncii aflați în perioada imediat următoare nașterii. Se poate observa lucrul acesta foarte ușor. De pildă, la copii de 2-3 ani, ei nu înțeleg cuvinte ca „ieri, azi, mâine” sau distincția dintre trecut, prezent, viitor. Acesta este unul din ultimele lucruri care se învață de către un copil mic. El trăiește într-un prezent continuu.

La fel și în mecanica cuantică. În mecanica cuantică nu există trecut, prezent, viitor. Pentru orice obiect putem să scriem ecuațiile de mișcare, modul în care el se deplasează, în funcție de poziție și viteză. Lucrul acesta nu este posibil în domeniul cuantic. Apare situația foarte interesantă în care ai o asemănare izbitoare între trei domenii care par a nu avea niciun fel de legătură între ele, lumea cuantică, modul de reprezentare a temporalității la copilul foarte mic și timpul artistic, timpul creației artistice. Trei tipuri de temporalitate care au aceeași structură, deși ele se manifestă în domenii complet diferite.

Există, pe de altă parte, multe analogii cu timpul relativist, timpul din teoria relativității. De pildă, chiar în folclor se vede lucrul acesta, în faimoasa poveste „Tine-rețe fără bătrânețe și viață fără de moarte”. Se vede că sunt unele reprezentări temporale foarte asemănătoare cu

cele din teoria relativității. Pe măsură ce te deplasezi mai repede, timpul se scurge mai încet. De aceea este foarte importantă lumea cuantică pentru că, pe de o parte, oferă analogii izbitoare cu fenomene umane și de creație, și pe de altă parte, prin faptul că nu mai avem acces la ea prin simțurile noastre. Există un articol care se cheamă „Aspecte cuantice ale percepției artistice”. El propune următoarea analogie: arta stă față de viața contingentă, aceasta cotidiană, în aceeași relație în care stă lumea cuantică față de universul macroscopic. Și această analogie s-a dovedit foarte inspirată. De aceea, este foarte importantă și cunoașterea geometriei euclidiene pentru că, din momentul în care a apărut în secolul al XIX-lea, geometria neeuclidiană, lumea credea că nu corespunde unei realități, alta decât realitatea macroscopică.

În același timp se vorbește despre această particulă, Dumnezeu...

S. M.: Aceasta este o metaforă. Pentru că nu o putem explica, natura ei, sursa ei. Este o simplă metaforă.

Dar, cum putem noi să înțelegem existența unor universuri paralele?

S. M.: Acestea sunt universuri paralele, adică universul cuantic coexistă cu cel macroscopic și cu cel al infinitului mare. Sunt universuri coexistente, deci sunt universuri paralele. Acesta este sensul cuvântului *paralel*, el este folosit metaforic aici. Ele coexistă, paralele, în sensul

că fiecare pe drumul ei. Aceasta nu înseamnă că fiecare din ele nu exercită o anumită influență asupra celorlalte. De aceea, există un domeniu nou în știință apărut doar de câteva decenii care se cheamă cosmologie cuantică. Face legătură între lumea infinitului mic și lumea infinitului mare.

Trecerea de la universul macroscopic la cel cuantic, pe de o parte, la cel cosmic, pe de altă parte, nu este o trecere bruscă. Este o trecere graduală. Nu pot spune exact momentul unde este granița. Este o trecere graduală. De aceea matematicienii procedează în următorul mod, pentru că matematica, de multe ori, recurge la compromisuri și lucrul acesta se vede foarte bine în domeniul care se numește geometria fractală. Ați auzit de acest cuvânt. Pornind de la macroscopic, ca să ajung la universul cosmic al distanțelor și duratelor de mărime incomparabile, alte ordini de mărime decât cel din universul cotidian, am nevoie de un proces cu o infinitate de etape. Și-atunci noi recurgem la astfel de procese, de aproximare, la care, primele etape, au loc într-un context macroscopic; pe măsură ce înaintăm în acest proces și ajungem la etape mai avansate, se face trecerea dincolo de macroscopic, la cosmic, într-o direcție, la cuantic, într-o altă direcție. De asta se cheamă comportament asimptotic.

Aici l-am prezentat în numai câteva etape. Imaginați-vă acum acest proces infinit. Nu mai pot să reprezint

vizual, pentru că segmentele se micșorează prea mult. Acesta este un proces cu o infinitate de etape, în care primele etape le pot reprezenta, le văd cu ochiul liber, dar, pe măsură ce înaintez în proces, reprezentarea vizuală devine tot mai dificilă și trebuie să recurg la instrumente matematice care îmi dau posibilitatea să văd ce se întâmplă când numărul etapelor crește la infinit. Cam asta se întâmplă cu cuanticul, poate fi considerat ca o limită asimptotică a macroscopului. La fel cosmicul.

Deci, matematicienii și fizicienii se prevalează de astfel de reprezentări, pentru că în felul acesta, ei aproximează. Obținem moduri de aproximare a nivelului cuantic și a celui cosmologic prin etape care, cel puțin la început, sunt ale universului macroscopic în care trăim. Frontiera din aceste universuri nu este rigidă. Este graduală.

În toate lucrurile acestea putem să facem loc pentru astrologie?

S. M.: Îmi pare bine că ați adus vorba despre astrologie, pentru că eu am scris de altfel de mai multe ori despre ceea ce vă spun acum. Astrologia a avut o perioadă istorică în care ea a avut o anumită semnificație. Chiar în vechile mituri ale omenirii, întreg simbolismul este legat de astrologie. Cel puțin în ultimele trei secole, astrologia și-a încheiat misiunea. A trebuit ca astronomia să se dezvolte suficient pentru ca să înlăture astrologia. Imediat după Galileo Galilei, Copernic, Kepler, astrologia a devenit o

șarlatanie. Adică, astrologia pretinde niște lucruri pentru care nu are acoperire și anume că ar exista o anumită legătură între cosmos și antropos, adică ființa umană și cosmosul; lucrul acesta nu este negat niciodată. Toate vechile mituri ale omenirii au ca referință o astfel de legătură. În toate miturile apar legături între om și cosmos.

Unde începe șarlatania? În momentul în care se pretinde că am cunoaște detaliile acestei legături, detaliile acestei corespondențe. Ca să mă refer la o chestie mai recentă, cum s-a întâmplat cu ziua de 11 septembrie. A apărut un articol în *Dilema Veche* care se chema chiar așa, „11”. Se spune acolo că pe data de 11, luna a XI-a, la ora 11, anul 2011, ar veni sfârșitul lumii. Chiar la anumite televiziuni s-a pretins că în momentul acela străzile erau goale, lumea s-a retras în casă, să nu-i prindă sfârșitul lumii pe stradă. Așa au început unele jurnale. Or, aici începe șarlatania. Noi nu cunoaștem și nu știu dacă vom cunoaște vreodată detaliile corespondenței dintre fenomenele cosmice și cele fizice. De aici a apărut și numerologia.

În cazul dumneavoastră, sunteți zodia Pești...

S. M.: Vă spun ce mi s-a întâmplat, dacă m-ați întrebat. Am impresia că eu am reușit să dărâm emisiunea de zodiac de pe canalul cultural al Televiziunii Române. Se pare că nu mai există. Era o emisiune, nu știu dacă zilnică sau săptămânală pe canalul cultural al Televiziunii Române. Eu am publicat acum câțiva ani un articol în revista *Idei în dialog*, care între timp a dispărut, contra prezenței